

STADSHOLMEN

STENBOCKEN 8

Hornsgatan 28–32, Maria Trappgränd 7, Brännkyrkagatan 15

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

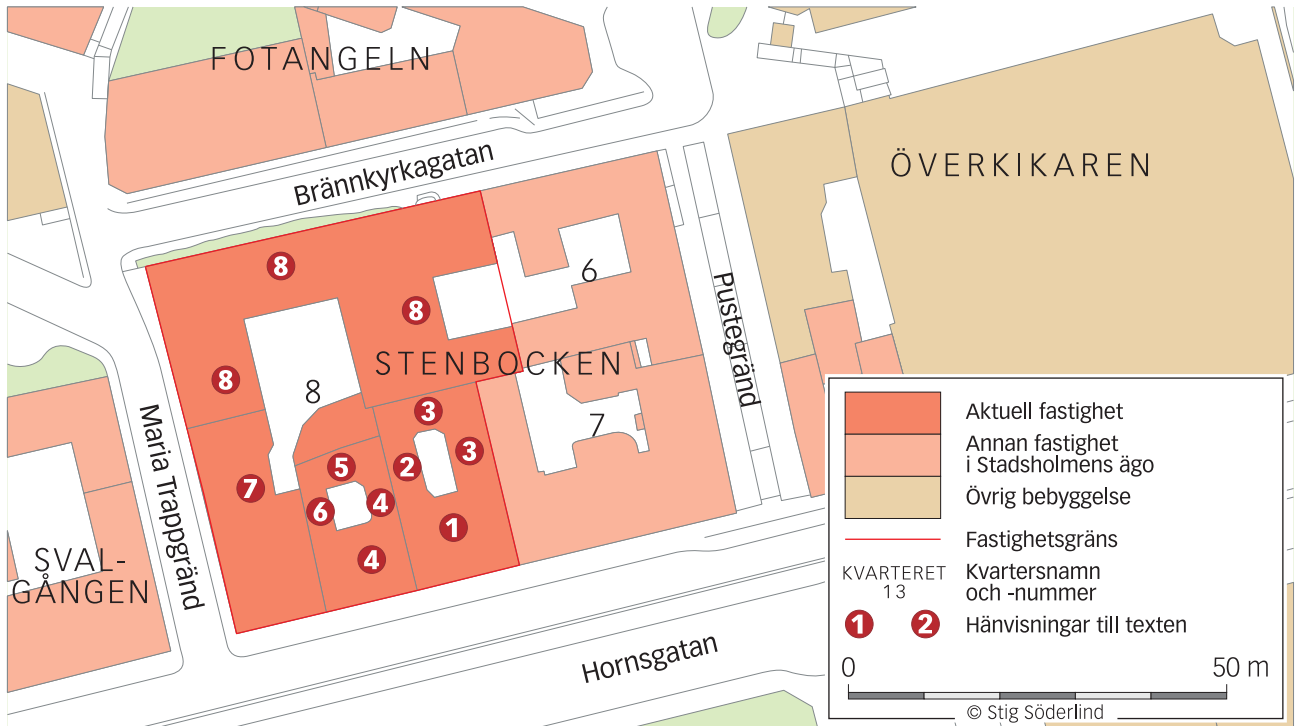
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktablad.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktablad kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktablad finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1 F.D. STENBOCKEN 3, HORNSGATAN 28**
- 2 FLYGEL**
- 3 GÅRDSHUS**
- 4 F.D. STENBOCKEN 4 MED ÖSTRA FLYGELN, HORNSGATAN 30**
- 5 GÅRDSHUS**
- 6 SAMMANBINDNING**
- 7 F.D. STENBOCKEN 5, HORNSGATAN 32**
- 8 F.D. STENBOCKEN 5, MARIA TRAPPGRÄND 7, BRÄNNKYRKAGATAN 15**

FASADERNA MOT HORNSGATAN MED Huset VID HORNSGATAN 32 NÄRMÄST. DET RÖDFÄRGADE Huset ÄR HORNSGATAN 30 OCH EFTER DET LIGGER HORNSGATAN 28. FOTO J. MALMBERG.

Inom fastigheten Stenbocken 8 fanns under mer än 100 år en framgångsrik tobaksfabrik. Rörelsen byggdes upp under 1700-talet och växte under olika ägare på 1800-talet. Här fanns också representativa bostäder för ägarna och en gårdsbebyggelse med stall, vagnshus och bostäder för tjänstefolk och dem med lägre inkomster.

I dag finns ett tiotal olika byggnader som i de flesta fall har sin grund i 1700-talet. I interiörerna finns i flera av byggnaderna inredningar av hög kvalitet från både 1700- och 1800-talen och märkliga och ålderdomliga miljöer som exempelvis de välvda rummen i bottenvåningen vid Brännkyrkagatan. Spåren av fabriksrörelsen är av utomordentligt stort kulturhistoriskt intresse. Husen representerar också det framgångsrika borgerskapet som efter branden 1759 kunde bygga nytt efter tidens ideal och de välkända murmästarnas ritningar. De sociala skillnaderna är påtagliga genom enklare gårdshus.

Samtliga byggnader inom den omfattande fastigheten är blåvärderade enligt Stadsmuseets kulturhistoriska klassificering. Det innebär att de har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Fastigheten Stenbocken 8 är en del av Östra Maria-

berget. De nuvarande husen på berget byggdes huvudsakligen efter en brand 1759 som förstörde omkring 300 fastigheter i Maria kyrkas omgivning. De nerbrunna husen var till stor del av trä och ersattes efter branden helt av putsade tegelhus i enlighet med stadens byggnadsordningar från 1736 och 1763. Tidens kända murmästare fick uppdrag i området och byggherrarna var ofta framgångsrika näringsidkare som både bodde och drev sin verksamhet i de nya husen. Under 1800-talet byggdes en stor del av husen om, och framförallt längs Hornsgatan fick husen påbyggnader och ny fasaddekor. Mot slutet av 1800-talet uppfördes också en del nya byggnader som Mariahissen och Laurinska huset.

1900-talet innebar för de flesta hus i området en förfallsperiod. Redan på 1860-talet fanns tankar på att plana ut och bredda Hornsgatan. Vid sekelskiftet 1900 sprängde och grävde man vid Mariaberget och breddade gatan på bekostnad av Maria kyrkogård

PARKETTGOLV MED STJÄRNMÖNSTER. FOTO J. MALMBERG.

VIT KAKELUGN FRÅN 1800-TALET.
FOTO J. MALMBERG.

och bebyggelsen på gatans södra sida. Planerna på en breddning även av norra sidan ledde till osäkerhet om vad som skulle ske med den kvarvarande bebyggelsen. På 1920-talet revs en del hus, men ytterligare planer på rivningar skapade en kraftig opinionsstorm ledd av bland annat Anna Lindhagen, ledamot av stadsfullmäktige och Skönhetsrådet.

I början av 1960-talet blev nya rivnings- och nybyggnadsplaner aktuella. Ett omfattande kommunalt utredningsarbete inleddes 1966 i avsikt att ge underlag för bebyggelsens framtid. Arbetet resulterade i en bevarande- och restaureringsplan som omfattade i stort sett alla fastigheter på Östra Mariaberget. Upprustningen pågick under 1970- och 1980-talen och det fanns en ambition att pröva nya restaureringsprinciper för att nå både ett antikvariskt och arkitektoniskt gott resultat. Bland annat återgick man till traditionell kalkputs och kalkavfärgningar vid fasadrenoveringarna.

HISTORIK OCH BYGGNADSBESKRIVNING

Stenbocken 8 är en sentida sammanslagning av tre äldre fastigheter: Stenbocken 3, 4 och 5. Nummer 5 var i sin tur ursprungligen uppdelad i tre fastigheter

som redan i slutet av 1700-talet fick en enda ägare. Husen vid de olika adresserna behandlas här var för sig för tydlighetens skull.

F.D. STENBOCKEN 3

Hornsgatan 28

HISTORIK

Tomten bebyggdes redan 1733 med ett stenhus, tre våningar högt och tre fönsteraxlar brett. Byggnaden skadades i branden 1759. De kvarstående murarna återanvändes sannolikt i det större hus som uppfördes för järnkramhandlaränkan Margareta Kierman 1761. Ritningarna gjordes av murmästare Johan Wilhelm Friese, allt enligt byggnadsordningens krav med en typisk 1700-talsfasad med rusticerad portal i mitt-axeln och brutet tak. Byggnaden hade en flygel in mot gården och gårdshus. De två bostadsvåningarna på 1 och 2 trappor hade vardera en sal, ett förmak fyra kammare, ett kök med kökskammare och flera ”garderobes”. I gårdshuset fanns bland annat stall, bodar och en kammare.

Tidigt under 1800-talet gjordes en del nyinredningar, och brandförsäkringen från 1813 berättar om hur bland annat våning 2 trappor var inredd. Denna

PORTGÅNG MED RÖTT OCH GRÅTT KALKSTENSGOLV AV 1800-TALSTYP. FOTO J. MALMBERG.

TRAPPHUS MED ÄLDRE KALKSTENSGOLV. FOTO J. MALMBERG.

tycks ha varit den mest påkostade och här fanns ”dörrar à deux battans” – det vill säga pardörrar – kakelugnar med mässingsluckor, en spegeltrymå, en sängkammare med alkov och oljemålade vävtapeter samt en mängd väggfasta skåp. Förutom gårdshuset mot norr hade ett uthus byggts utmed östra tomtgränsen. Det innehöll ved- och kolbodar samt latriner. På gården fanns också en stensatt brunn och en gödeselreservoar.

Vissa förändringar gjordes i byggnaden även under 1860-talet. Gårdshuset byggdes till och gatufasaden dekorerades med fönsteromfattningar. Fastigheten tycks även ha fått gas- och vattenledningar i början av 1860-talet. Senare, sannolikt vid 1900-talets början, fick bottenvåningen butiksfönster på vardera sidan om portalen. Fastigheten förvärvades av staden 1942.

Upprustning och renovering

En renovering av fastigheten planerades redan 1970, aktualiserades återigen 1978 och genomfördes 1980 i samråd med Stadsmuseet. Takfallet mot gatan fick

två nya takkupor lika de två befintliga och vinden inreddes till en lägenhet. Badrum och kök moderniserades vilket medförde vissa förändringar i planlösningen. Snickeriinredning, kakelugnar och annan inredning från 1700-talet och 1800-talet bevarades. I flygeln och i gårdshuset inreddes tvättstuga, förråd och soprum. De gamla fönstren byttes ut mot nytillverkade med likartad utformning.

BYGGNADSBESKRIVNING

Byggnaden har tre våningar med inredd vind, brutet plåttäckt tak med kupor, portgång i mittaxeln, flyglar och gårdshus samt en rektangulär gård med avfasade hörn. Bottenvåningen är rusticerad och rymmer butikslokaler. Fasaden ovanför har fönsteromfattningar med reliefdekor. Portgången och gården är belagd med betongplattor. Portgången har liksom trapphuset snickerier från 1700-talet och 1800-talets första hälft och på vilplanen finns rutlagda marmorgolv. Portgången och butiken på östra sidan har kryssvalv. Bostadsvåningarna mot Hornsgatan på

TRAPPHUS MED GOLV AV VIT OCH SVART MARMOR.
FOTO J. MALMBERG.

våning 1 och 2 trappor har brädgolv med fris, taklister i stuck och en rik snickeriinredning från 1700-talet samt kakelugnar från 1800-talets senare del. Flygeln inåt gården har också inredning från 1700- och 1800-talen men av enklare slag.

F.D. STENBOCKEN 4

Hornsgatan 30

HISTORIK

Urmakare Erich Lindgren lät 1733 uppföra ett stenhus på tomten efter ritningar av Martin Schütze. Huset fick två våningar, fem fönsteraxlar, körport i mitten och frontespis. Byggnaden förstördes delvis i branden 1759 och återuppfördes genast av kamreren Joachim Ståhl. En flygel byggdes samtidigt utmed östra tomtgränsen

Gårdshuset norrut på gården byggdes sannolikt under 1840-talet. En påbyggnad i en våning åt gatan gjordes 1863 och portgången sidoordnades. Fasaden pryddes samtidigt med rusticering i bottenvåningen, våningsband och fönsteromfattningar. På 1880-talet byggdes huset på även åt gården. Sammanbindningen mellan gathuset och gårdshuset i väster kom till vid 1900-talets början (nr 6 på kartan). Då fick byggnaden

sannolikt också takkupor och butiksfönster samtidigt som gatufasaden fick nytt utseende. Fastigheten förvärvades av staden 1941.

Upprustning och renovering

Upprustningen planerades i slutet av 1970-talet i samråd med Stadsmuseet. Vid dessa arbeten breddades utbyggnaden vid västra tomtgränsen, omdisponeringar av planlösningen gjordes och vinden inreddes till en lägenhet. Gatufasaden, förutom bottenvåningen, rekonstruerades till 1800-talets utseende.

BYGGNADSBESKRIVNING

Huset är byggt i tre våningar med inredd vind med takkupor och butiker i bottenvåningen. Byggnaden sträcker sig in på tomten med gårdshus och en gård med rundade hörn. Portgången är kryssvälvd med kalkstensgolv och målade urnmotiv på väggarna. Trappan är av kalksten medan trapplanen har marmorgolv. Snickerier såsom dörrar och foder är av rokokotyp. Bostadsvåningarna särskilt på våning 1 trappa bevarar snickerier från 1700-talet och stucklister i taket. På våning 2 trappor är snickerierna av 1800-talstyp. I några rum finns stjärnparkett.

KAKELUGN OCH DEKORATIV TAKLIST AV STUCK FRÅN 1800-TALET.
FOTO J. MALMBERG.

F.D. STENBOCKEN 5

Före detta Stenbocken 5 bestod ursprungligen av flera olika tomter. Dessa fick vid slutet av 1700-talet en enda ägare och fastigheten gjordes om till tobaksfabrik.

HISTORIK

Tomten i hörnet av Hornsgatan och Maria Trappgränd, nuvarande *Hornsgatan 32*, bebyggdes 1737 med ett hus i två våningar, fem fönsteraxlar mot Hornsgatan och fem mot Maria Trappgränd med körport längst norrut. Byggherre var repslagaren Erik Nyman.

Byggnaden skadades i branden 1759 och redan samma år åtgärdades skadorna och förändringar gjordes i byggnaden av bagaren Fredrik Nyman. Bland annat flyttades körporten till mittaxeln mot Hornsgatan, och sannolikt utökades byggnaden med en flygel mot Maria Trappgränd. I flygeln fanns en stor bakugn och mot gatan en butik. Brandförsäkringen från 1760 berättar om att flera av rummen i huset tillsammans med vinden användes för bageriverksamheten, men att här också fanns bostadsrum. På norra delen av gården fanns ett bryggghus av sten

med stall och vagnshus samt några bostadsrum på våningen ovanför.

Vid nuvarande *Maria Trappgränd 7* låg ett stenhus i två våningar från 1730-talet eller tidigare, sannolikt det första stenhusbygget i kvarteret. Efter den stora branden byggdes det skadade huset upp och försågs med en tillbyggnad. Byggherre var assistenten och bokhållaren Johan Widman och ritningarna var signerade av murmästaren Erik Roos. Huset hade två våningar med en flygel åt gården. Stadsarkitekten Carlberg gjorde ritningar till ett gårdshus.

Strax söder om detta hus, vid Besvärbacken, nuvarande *Brännkyrkagatan 15*, fanns också ett stenhus. Det var uppfört före 1733 och hade en våning samt flygel inåt gården. Det reparerades redan i augusti efter branden 1759 åt ägaren, plåtslagaråldermannen Erich Möller, och behöll då sin gamla storlek. Huset innehöll endast en sal, en kammare och ett kök. På gården fanns också en rymlig verkstad för Möllers plåtslageri.

Någon gång omkring 1780 köpte tobaksfabrikören Håkan Appelgren fastigheten i hörnet av Hornsgatan och Maria Trappgränd. Enligt en brandförsäkring

DJUP FÖNSTERSMYG MED KRAFTIGA GÅNGJÄRN TILL ÄLDRE FÖNSTERLUCKOR AV JÄRNPLÅT. FOTO J. MALMBERG.

från 1782 hade han då gjort vissa förbättringar och nybyggnader. Förbättringarna innebar bland annat att han hade inrett både gathuset och en nybyggnad vid Maria Trappgränd till lokaler för tobaksfabrikationen samt byggt brandmurar mot granntomterna.

Appelgren blev också ägare till tomterna intill, vid nuvarande Maria Trappgränd 7 och Brännkyrkagatan 15. Här lät han göra en stor sammanbyggnad, tillbyggnad och påbyggnad av de äldre stenhusen 1784–1785 efter ritningar av murmästare Elias Kessler. Komplexet fick två våningar och sju fönsteraxlar vid Maria Trappgränd och fyra våningar och elva plus fem fönsteraxlar vid Brännkyrkagatan i den branta backen. Huset hade brutet tak med kupor.

Socketbruksägaren Thomas Aspelin tog över fastigheterna 1810 och drev tobakstillverkningen vidare. Aspelin blev en av Stockholms förmögaste män och ägde under en period Svindersviks herrgård i Nacka. Några större förändringar av husen verkar dock inte ha skett under Aspelins tid.

Brink, Hafström & Co övertog 1853 tobakstillverkningen efter familjen Aspelin. Även detta företag blev mycket framgångsrikt och omkring 1870 hade man en tillverkning på 6 miljoner cigarrer och cigariller om året som tio år senare hade ökat till 11 miljoner. För firman gjordes 1861 en påbyggnad i en våning av huset vid Hornsgatan efter ritningar av arkitekten Johan Fredrik Åbom. Åbom gjorde också

ritningar till en ångpanne- och värmeanläggning med hög skorsten på gården men det är inte klarlagt om den kom till utförande.

Ytterligare en våning byggdes på 1871 och gårdsbebyggelsen utökades. Fasaden förändrades 1895 och körporten togs bort 1907. Huset vid Maria Trappgränd 7 fick också ett förändrat utseende då fasaden drogs upp en våning så att byggnaden fick en tredje våning mot gatan. I övrigt har det skett få yttre förändringar.

Upprustning och renovering

En upprustning av fastigheten Stenbocken 5 planerades 1970 men då genomfördes endast fönsterbyte och fasadrenovering. Åren 1980–1981 gjordes inre ombyggnader och moderniseringar främst för att få moderna kök och badrum. En del förändringar av planlösningen gjordes liksom inredning till lägenheter av lokaler och utrymmen som tidigare rymt olika verksamheter.

BYGGNADSBESKRIVNING

Hornsgatan 32 A-B

Byggnaden i fyra våningar har fasad mot Hornsgatan och Maria Trappgränd och gemensam gård med före detta Stenbocken 4. Bottenvåningen rymmer butikslokaler. Portgången har kalkstengolv. Trapphus A har kalkstengolv och delvis marmorgolv samt snickerier

i huvudsak från sent 1800-tal. Trapphus B har delvis snickerier från 1700-talet och tidigt 1800-tal. Bostadsvåningarna på 2 och 3 trappor präglas av den forna funktionen som fabrikslokaler. Enkla brädgolv och snickeriinredning som smygpaneler, dörrar och foder finns från 1800-talets senare hälft och är kompletterat med sekundära väggar, dörrar och snickerier för inredning till bostadsvåningar.

BYGGNADSBESKRIVNING

Maria Trappgränd 7A, 7B, 7C och Brännkyrkagatan 15

Byggnaden består av en husdel i hörnet av Maria Trappgränd och Brännkyrkagatan med ett gårdshus

samt en tillbyggd del vid Brännkyrkagatan med gårdshus. Tomten sluttar kraftigt och byggnaderna har stora nivåskillnader. Fastigheten har gemensam gård med husen mot Hornsgatan som idag är planterad samt ytterligare en mindre gård som är asfalterad.

Interiörerna i bottenvåningen mot Brännkyrkagatan är av en speciell karaktär med kraftiga murar och kryssvälvda rum med kraftiga dragstag. I komplexet finns delvis taklister i stuck, dörrar och enstaka detaljer från tiden före 1800-talets mitt. I övrigt präglas det inre av inredningsdetaljer från senare delen av 1800-talet med sockelpaneler, kakelugnar samt kompletteringar och anpassningar i planlösningen från senaste ombyggnaden.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVAND E HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren "Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar". Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.